

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XX

2022/1-2

OBSAH:

Studie

Soubor raně středověkých předmětů z Hostýnských vrchů Fojtík Adam, Popelka Miroslav, Slaná Andrea	6
Hraběcí rod Bukůvků z Bukůvky ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století Pavel Lasztovicza	22
Nebeklíče a Štěpné zahrady z fondů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	48
Porodní báby z Podradhoště: vliv působení zkoušených porodních bab na mateřskou a kojeneckou úmrtnost na území bývalého rožnovského soudního okresu od konce 18. století do 30. let 20. století na příkladu Horní Bečvy Sabina Máchová	72
Berní úřad ve Valašských Kloboukách v letech 1850–1914 Petr Odehnal	98
Kamenosochařský závod Františka Zbořila ve Starém Městě u Uherského Hradiště Aleš Nařák	138

Musealia

Masky, kostýmy, maškary. Maskované občůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí 7. 10. 2021 – 18. 9. 2022 Blanka Petráková	166
Orlickoústecký malovaný betlém rodiny Kadlečkovy Alena Prudká	170
Orientační závody pro zdravotně postižené Dušan Hráý	178

Personalia a miscelanea

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea Alena Prudká	188
Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658 Milan Krajča	194
Soubor dvou roubených objektů čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrziště ve Slavkově pod Hostýnem. Snahy o záchranu. Zdeněk Krajcar	200

Recenze

KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Příběh vizovického pečiva. Vydání první. Vizovice: město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvkovou organizací, 2022. 179 stran. Milada Fohlerová	212
--	-----

Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658

Milan Krajča

Uvádět skutečnost, že raně novověký klérus představoval sice svébytnou, nicméně integrální součást dobové společnosti, bez jejíhož poznání nelze podat ucelený obraz sociálního vývoje Moravy, by dnes již bylo nošením sov do Atén. Velkou zásluhu na připomenutí závažnosti takového výzkumu mají zejména dva moravští badatelé – Rudolf Zuber a Pavel Pumpr (ZUBER 1987–2003; PUMPR 2007; PUMPR 2012). Klíčovou roli uvedeného studia sehrává sledování příjmů farních beneficí. Farní beneficium (též prebenda, obročí) představovalo souhrn důchodů a majetkových práv, jejichž výnos sloužil k zajištění náležité obživy duchovního správce – faráře. Užívání benefičního majetku bylo proto kanonickým právem vázáno na výkon duchovního úřadu (*officium*), v případě farního obročí šlo o zajišťování duchovní správy v rámci farnosti. Nejdůležitější součástí stabilních příjmů farního benefícia, tedy základní složky jeho výnosů, představoval desátek. Tato právně závazná dávka měla podle církevního práva dva základní způsoby odvodu: desátek věcný, odváděný z výnosu rolnického hospodářství a desátek osobní, placený z výdělečných aktivit nebo důchodů jednotlivce. V českých zemích se setkáváme výhradně s desátkem věcným, který měl povahu reálného břemene, váznoucího na poplatníkově lánové půdě. Kdo ji z obyvatel benefícia nedržel, jako např. podruzi, chalupníci či většina podsedníků, byl z této povinnosti vyňat. Domkaři (zahradníci) a podsedníci s půdou (*podsedker mit acker*), kteří rovněž nebyli usazeni na lánové půdě, zpravidla odváděli farářům místo desátku nevelký peněžní plat (PUMPR 2015, 406–407).

Velikost desátkového odvodu se odvíjela od rozsahu pozemkové držby farníka. Nejvyšší naturální dávky odváděli lánici, méně dávali pololánici a nejméně čtvrtlánici či lánovníci (někde i půlčtvrtníci) (KRAJČA 2003, 148–151). Plátců se snažili odvádět co nejmenší dávky, a to i za cenu lsti a předstírání nižšího výnosu. Jedním dechem je k tomu však nutno dodat, že ti to poddaní žili v polovině 17. století ve velmi svízelných podmínkách. Někteří kněží s vědomím jejich zbledovaného stavu proto zřejmě ani nevyžadovali všechny dávky, na které měli nárok (KRAJČA 2003, 18). Do toho se farářům přidávaly problémy s požadavkem na obnovení nároků, které nejen v důsledku šíření nekatolických konfesí v 16. století, ale i ze zmatků a ztráty dokumentů v průběhu válečných let byly pozapomenuty či dokonce uzurpovány šlechtou. Z těchto příčin povstávaly hádky a sváry, při nichž se duchovní správci nejčastěji obraceli na olomouckou biskupskou konsistoř jako na úřad, který zde zastupoval duchovního patrona (biskupa), povinný chránit majetkové zájmy svěřených far i místního ordináře. Rozhodující slovo v těchto sporech však především měla příslušná světská vrchnost. Výsledek celé záležitosti tudíž závisel na tom, jak farář vycházel s místní světskou vrchností, zpravidla patronem svého kostela (KRAJČA 2015, 93).

Přístup kolátorů a majitelů panství se vůbec promítal do hmotného zajištění farářů. Někde jim šlechta nechávala poskytovat dřevo na otop, přiděl piva z každé várky panského pivovaru nebo sůl. Údaje o tomto dobrodiní ovšem ve farních hlášeních z roku 1658, jež jsou předmětem tohoto příspěvku, nenalézáme. Vedle desátků hlavní položku farářských příjmů tvořily tzv. štolové poplatky za udílení svátostí či svátostin: křtu, svátosti manželství, úvodu šestinedělky do kostela a pohřbu. Dílčí položky příjmů dále tvořila vánoční koleda, poplatky za svěcení vody a soli v předvečer Tří králů či odměny za vedení procesí. Farář si mohl polepšit i v případě, kdy k farnosti náležely partikulární fundace. Z těchto peněz, které kostelu věnoval některý z farníků nebo

vrchnost, se platily knězi odsloužené mše za spásu duše mrtvých příbuzných či žijících dárců. Dalším příspěvkem k obživě duchovního správce byl pacht farního pole nebo louky, v některých případech i svolení k užívání řeky či rybníka. O farní hospodářství se většinou starala čeleď, kterou farář vyplácel ze svých prostředků.

Byla to právě již zmíněná biskupská konsistoř v Olomouci, která někdy na pomezí let 1657/1658 nařídila moravským farářům, aby podali písemnou latinskou zprávu o svých příjmech (především o odvodech desátků). Bezpochyby se tak stalo z příkazu samotného biskupa. Hlavním smyslem těchto hlášení nejspíše bylo zjistit, jak jsou stávající rozšířené farnosti schopny hmotně zajistit své duchovní správce. Po Bílé hoře museli nekatoličtí kněží opustit zemi. Katolického nižšího duchovenstva však byl v českých zemích nedostatek. Proto musel jeden farář duchovně sloužit nejen ve svém bezprostředním obročí, ale zabezpečovat službu i v několika dalších bývalých farních kostelech (nyní tzv. filiálních). V případě Vizovic přířaženy Pozděchov a Jasenná. Tak vznikly již zmíněné rozšířené farnosti. Katolického kléru v průběhu 17. století rapidně přibývalo a ze strany státu sílil tlak, aby se znovu rozrůstala farní síť. Církevní hodnostáři se k tomu však stavěli velice odtažitě, a to ze dvou důvodů. Obávali se, že v případě zmenšení rozšířeného benefícia zejména v horských oblastech by nebylo možné zajistit nezbytný kanonický příjem pro faráře. Za druhé zjevně vyvstávala neochota zejména světských patronů k opravám či obnovám dosavadních filiálních kostelů a far (NOVOTNÝ 2007, 115–116, 121–122).

Zásadním podnětem k nařízení moravským farářům podat zprávu o výnosech svých obročí se pak dozajista stala první lánová vizitace, provedená roku 1656/1657. Přesné konsistorní zadání zprávy neznáme. Jisté je, že duchovní správci far ve svých zprávách udávali reálný stav výnosů oproti dávkám, na něž měli ve skutečnosti

Obr. 1: Farní kostel svatého Vavřince ve Vizovicích. Dostupné z: <https://www.mestovizovice.cz> |

nárok. Začínali výši odvodu ve své sídelní obci, pak postupně uváděli výši desátků z jednotlivých vesnic farnosti a poté obcí filiálních far. Jen některý z farářů zaznamenal i počty osedlých a pustých gruntů v jednotlivých obcích. Jejich hlášení zpravidla končila lamentacemi, jak jsou ve svých nárocích zkracováni a ochuzováni. Pod každou zprávou nechyběl vlastnoruční podpis vyhotovitele (srov. KRAJČA 2002, 109–111). Tak to můžeme sledovat i ve hlášení vizovického faráře Matyáše Křelovského, jehož zprávu přeloženou z latiny následně uvádíme (ACO 147).

Soupis ročního výnosu desátků ve farnosti vizovické v distriktu holešovského děkanství ode mě, níže psaného faráře vizovického, učiněný z nařízení nejdůstojnější jako i nejjasnější biskupské konsistoře olomoucké

Město Vizovice (*Wisowicium*).

Ve městě Vizovice se lidé člení na troj, kteří faráři platí desátek rozdílným způsobem. Jedni totiž jsou, kteří dávají faráři področním časem jednu měřici pšenice a druhou ovsa. Jiní, byť zároveň řemeslníci, kteří dávají jednu měřici ovsa. A konečně další, co dávají půl měřice ovsa, jakož i oni, kteří drží toliko prostřední domy. Je ovšem ve městě Vizovice počet 137 osedlých, vyjímajíc pusté grunty, od nichž ročně faráři vychází v zrně 13 měřic pšenice, ovsa 137 měřic.

Obec Lutonina (*Lutonina*).

Ve vesnici Lutonina jsou sedláci a zahradníci, sedláci dávají faráři desátek každý jednu měřici pšenice a jednu ovsa. Zahradníci ovšem dávají polovinu měřice pšenice a tolikéž ovsa. Osedlých má tato obec 21, kteří odvádějí faráři ročně 13 měřic pšenice, ovsa 16 ½ měřice.

Obec Jasenná (*Jasenna*).

Ve vsi Jasenná dávají všichni stejně desátky v zrně. Celkem je zde 33 osedlých, od nichž farář přijímá v zrně 11 měřic pšenice.

Obec Ublo (*Vblo*).

Z vesnice Ublo dávají někteří jednu měřici pšenici a jednu měřici ovsa. Jiní vskutku odvádějí polovinu měřice pšenice a polovinu ovsa. Je v této obci 15 osedlých, od nichž faráři vychází 7 ½ měřice pšenice a ovsa 20 měřic.

Obec Bratřejov (*Bratrzeiow*).

Z vesnice Bratřejov dávají někteří faráři jednu měřici pšenice a tolikéž ovsa. Jiní odvádějí vskutku polovinu měřice pšenice a taktéž ovsa. Jsou tamtéž osedlí v počtu 30, od kterých vychází 16 měřic pšenice a ovsa 18 měřic.

Obec Lhotsko (*Lhoczko*).

Ve vesnici Lhotsko odevzdávají všichni desátky v zrně, každý dává čtvrtinu měřice pšenice a čtvrtinu ovsa. Osedlých je zde 7, od nichž se přijímá po 7 čtvrtinách měřice pšenice i 7 čtvrtinách ovsa.

Obec Raková (*Rakow*).

Ve vesnici Raková dávají někteří desátky v pšenici – po jedné čtvrtině měřice pšenice a tolikéž ovsa. Jiní vskutku dávají osmý díl měřice pšenice a taktéž ovsa. Žije zde 8 osedlých, od nichž vychází 2 měřice pšenice a 2 měřice ovsa.

Suma summarum ze všech nadepsaných obcí 71 ½ měřice pšenice a 190 měřic ovsa.

V následujících třech osadách jsou dávány desátky v penězích.

Obec Pozděchov (Pozdiechow).

Ve vsi Pozděchov se dávají peníze místo desátků, od každého osedlého se přijímá ročně 13 denárů bílých. Sídli tam 31 osedlých, od těchto se ročně přijímá v penězích 2 zlaté 14 krejcarů a 1 denár bílý.

Obec Leskovec (Leskowecz).

Ve vesnici Leskovec dává každý osedlý na penězích 4 krejcarey. Má tato obec 24 osedlých, od nichž v sumě vychází jeden zlaťák a dva groše české.

Obec Valašská Polanka (Polanka).

V obci Polanka dávají podobně všichni osedlí po 4 krejcarech. Osedlých je zde 29, ze kterých vychází ročně 1 zlaťák, 8 grošů, 2 krejcarey.

Nesnáze této farnosti

1. Desátky farníci z větší části neodvádějí.
2. Slavné paměti pan Melichar (Melchior) Dóczy, majitel panství Vizovice, založil fundaci 50 zlatých s povinností, aby farář dvakrát týdně sloužil mši svatou za jeho zemřelé otce a matku. Kterážto fundace předešlému panu faráři Janu Gýšanskému^{1a} od něho proplácena byla, však od poručnice urozené paní Zuzany Dóczy došlo k jejímu odepření.
3. Převzal jsem také od pana Jana Gýšanského^{1b} i od jiných, že jasní pání Dóczyové se zavázali pro lepší podporu (neboť nyní desátky ve farnosti jsou bídné) dávatí faráři 100 zlatých, které však napřed řečená poručnice nechce dávat.

Matyáš Křelovský, farář vizovický, *m[anu] p[ropria] [me]a*

Poznámky:

^{1a,b} Tak v originále, správně má být „Kýžanskému“!

Prameny a literatura:

ACO 147: Moravský zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupská konsistoř v Olomouci (ACO) i. č. 147, fol. 297–298.

KRAJČA, M. 2002: Hlášení o farních příjmech z počátku roku 1658 Bystřice pod Hostýnem, Archivní ročenka Státní okresní archiv Kroměříž 2002, 109–111.

KRAJČA, M. 2003: Desátky farníků bystřických ve druhé polovině 17. století, in: Archivní sborník Státní okresní archiv Kroměříž 2003, 146–151.

KRAJČA, M. 2003: Hlášení o stavu farnosti Malenovice a Pohořelice z roku 1658, Podřevnicko 27, 18.

KRAJČA, M. 2015: Několik poznámek k příjmům farářů v děkanství holešovském okolo poloviny 17. století, Východní Morava 5, 93.

NOVOTNÝ, M. 2007: Duchovní, in: Člověk českého raného novověku, edd. V. Bůžek a P. Král, Praha, 111–138.

PUMPR, P. 2007: Farní klérus, in: Peníze nervem společnosti. K finančním problémům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století, (edd.) T. Borovský – B. Chocholáč – P. Pumpr, Brno, 194–228.

PUMPR, P. 2012: *Nižší klérus na barokní Moravě mezi normou a realitou. Příspěvek k prosazování norem pro život kléru v olomoucké diecézi*, Časopis Matice moravské 131, č. 2, 311–340.

PUMPR, P. 2015: *K otázce raně novověkého vývoje farního desátku. Příklad farnosti Moravská Ostrava (1581–1808)*, Časopis Matice moravské 134, č. 2, 397–434.

ZUBER, R. 1987–2003: *Osudy moravské církve v 18. století I–II*, Praha – Olomouc.

